

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง ความเชื่อเรื่องผีในชุมชนชนบทภาคเหนือ กรณีศึกษาที่ชุมชนบ้านหนองแฝก ตำบลหนองแฝก อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับผีในชุมชน ซึ่งคนในชุมชนมีวิธีการถ่ายทอดโดยใช้กลไกด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชน เป็นเครื่องมือควบคุมทางสังคมในชุมชน ให้อยู่เป็นระเบียบแบบแผน ตามวิถีชีวิตที่ชุมชนนั้นต้องการ

วิธีการศึกษา ใช้วิธีการศึกษาอันประกอบด้วยการศึกษาจากเอกสาร โดยการนำเอาแนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาช่วยในการศึกษาวิจัย

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูล โดยการเข้าไปศึกษาด้วยตนเอง ได้ใช้การสังเกตและการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง การเข้าร่วมพิธีกรรมในชุมชน กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน ผู้ที่มีความรู้ ผู้อาวุโส ร่างทรง และชาวบ้านทั่วไปทุกเพศทุกวัย การวิเคราะห์ข้อมูลทำไปพร้อมกับการเก็บข้อมูลในทุกครั้ง เมื่อได้ข้อมูลครบถ้วนแล้ว ผู้วิจัยได้นำมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยการบรรยาย ซึ่งพอสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

สรุปผลการวิจัย

ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผี

สิ่งที่ยังคงเหลือให้เห็นในชุมชน และคอยตอกย้ำให้ชุมชนเกิดความเชื่อเหล่านี้จะเป็นการทำให้เป็นนามธรรมให้เป็นรูปธรรมได้ จากการวิจัยพบว่าในชุมชนบ้านหนองแฝกมีความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผี ดังนี้

ความเชื่อที่เกี่ยวกับเรื่องผีในชุมชน มีดังนี้

ความเชื่อเรื่องผีหอผีเือน ชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีหอผีเือนเป็นผีดี เพราะเวลาสร้างบ้านชาวบ้านจะทำพิธีเชิญผีหอผีเือนให้มาสถิตในบ้าน โดยมีผู้ทำพิธีเป็นผู้เชิญและดำเนินพิธีกรรม

การที่ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องผีหอผีเือน เพราะได้เห็นพิธีกรรมได้ยินการบอกเล่า และได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาเพื่อเป็นสิริมงคลต่อบ้านเรือนอย่างน้อยก็ทำให้จิตใจสงบสุขเพราะมีที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ

ความเชื่อเรื่องผีเจ้าที่ ผีเจ้าที่ ผีนา ผีป่า คือผีประเภทเดียวกันแต่ที่เรียกต่างกันไปเพราะขึ้นอยู่กับสถานที่สถิต ชาวบ้านมีความเชื่อว่าพื้นแผ่นดินที่อาศัยมีผีที่อารักษ์อยู่

ควรปกป้องรักษาสถานที่นั้น ๆ ถ้าเราจะทำอะไรเกี่ยวกับสถานที่ต่าง ๆ ควรมีการบอกกล่าวผีที่อาศัยอยู่บริเวณนั้นด้วย เพื่อแสดงความเคารพนับถือ และบอกกล่าวว่าจะทำอะไร

การที่ชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องผีเจ้าที่ เพราะว่าได้เห็นพิธีกรรม ได้มีส่วนร่วมในพิธีกรรม การได้เห็นได้ยินมาตั้งแต่เด็กทำให้เกิดการส่งสมมาตลอด เมื่อเติบโตขึ้นมา มีครอบครัวและมีบ้านเป็นของตนเอง เข้าบ้านจึงทำพิธีเลี้ยงผีเจ้าที่ตามเหตุการณ์ที่เคยเห็นมา จากความเชื่อเดิม ๆ จะเห็นว่าภายในหมู่บ้านหนองแฝกมีชาวบ้านที่เชื่อเรื่องผีเจ้าที่ทุกหลังคาบ้าน เพราะบ้านใหม่ทุกหลังจะมีการขึ้นท้าวทั้งสี่ เช่นไหว้ผีเจ้าที่ให้เห็นเป็นประจำ ซึ่งเป็นการเปลี่ยนความเชื่อจากนามธรรมให้เป็นรูปธรรมได้

ความเชื่อเรื่องผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง ในหมู่บ้านหนองแฝกมีหอผีที่ชาวบ้านสร้างขึ้นมาเพื่อเป็นที่ประทับของผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง ซึ่งการที่ชาวบ้านมีความเชื่อแบบนี้ก็เพราะว่า ต้องการให้หมู่บ้านมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครองป้องกันสิ่งร้าย ๆ ต่าง ๆ ที่จะมารุกรานหมู่บ้าน และคนภายในหมู่บ้านให้ปลอดภัย และมีชีวิตกันอย่างสงบสุข

การทำพิธีเช่นไหว้ผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง จะมีการเซ่นไหว้ที่หอชุม ซึ่งเป็นที่ประทับของผีเสื้อบ้าน การเซ่นไหว้จะขึ้นในเทศกาลสงกรานต์ และการแก้บนของชาวบ้านที่มีเรื่องเดือดร้อน และมาขอความช่วยเหลือจากผีเสื้อบ้าน เมื่อบนบานอะไรไว้แล้วประสบความสำเร็จ ชาวบ้านก็จะมาแก้บนตามที่สัญญาไว้กับผีเสื้อบ้านนั้น ถ้าใครไม่มาแก้บนก็จะเกิดอันตรายกับครอบครัวได้

ความเชื่อเรื่องผีปู่ย่า ชาวบ้านเชื่อว่าผีปู่ย่า เป็นผีประจำตระกูลของผีฝ่ายหญิง ซึ่งมีหน้าที่ดูแลความเป็นอยู่ของลูกหลานในเครือญาติ รวมไปถึงความประพฤติของลูกหลานให้อยู่ในกรอบในระเบียบให้เหมาะสมกับสังคมไทย ถ้าสมาชิกในครอบครัวคนใดประพฤติตัวไม่เหมาะสม ออกนอกกรอบประเพณี ผีปู่ย่าก็จะลงโทษตัวเองให้เจ็บไข้ได้ป่วย หรือลงโทษคนที่เป็สมาชิกในครัวเรือนให้มีอันเป็นไปได้ เช่น การผัดผีของลูกสาวหรือหลานสาว มีการประพาศที่ไม่เหมาะสมก่อนแต่งงานจะทำให้เกิดความอับอายแก่วงศ์ตระกูล โดยอาจจะท้องหรือโดนผู้ชายทิ้งไป และบางครั้งจะเจ็บป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าการที่เป็นแบบนี้เพราะถูกผีปู่ย่าลงโทษ เนื่องจากกระทำผิดผี

ความเชื่อเรื่องผีหมอนิ่ง การลงผีหมอนิ่งจะมีอยู่ 2 แห่ง คือที่สำนักทรงเจ้าน้อย กับสำนักทรงเจ้าพ่ออินตา ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีหมอนิ่งเป็นผีที่สิงสถิตอยู่ในอุปกรณ์ นึ่งข้าวหรือที่เรียกกันว่าผีปู่ดำย่าดำนั่นเอง ผีหมอนิ่งมีหน้าที่ให้คำปรึกษาแนะนำชาวบ้านเรื่องต่าง ๆ เช่น การสอบถามเรื่องภัยต่าง ๆ การเจ็บไข้ได้ป่วยที่ไม่ทราบ

สาเหตุ เด็กแรกเกิดร้องไห้ไม่ยอมหยุด และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่หาลำตอบไม่ได้ ชาวบ้านก็จะพึ่งพาผีหม้อหนึ่งในการตอบคำถามเกี่ยวกับเรื่องที่ต้องการทราบ

ความเชื่อเรื่องผีหม้อหนึ่งยังมีให้เห็นในชุมชนบ้านหนองแฝก และมีคนไปลงผีหม้อหนึ่งให้เห็นอยู่เป็นประจำ

ความเชื่อเรื่องผีเสื้อวัด ผีเสื้อวัดหรือผีกะยักษ์ คือผีที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นวิญญาณของพระที่บวชอยู่ในวัดและตายอยู่ในวัด เป็นวิญญาณที่ศักดิ์สิทธิ์ทำหน้าที่ในการดูแลวัด พระในวัด ตลอดจนทรัพย์สินในวัด ในวัดหนองแฝกมีศาลเสื้อวัดตั้งอยู่ใต้ต้นโพธิ์ใหญ่ มีการเช่นสรวงในโอกาสประเพณีต่าง ๆ โดยมีปุจรรย์หรือมรรคทายกเป็นผู้ดำเนินพิธีการของทุกอย่างที่ใช้เช่นไว้เมื่อเสร็จพิธีแล้ว ชาวบ้านก็จะมาขอนำไปบริโภคกันต่อ

ความเชื่อเรื่องผีกะ ชาวบ้านหนองแฝกมีความเชื่อเรื่องผีกะ เพราะในหมู่บ้านมีคนเคยโดนผีกะเข้าสิง และมีการจับไล่ผีกะออกจากร่างกายด้วย ประกอบกับในหมู่บ้านมีครอบครัวหนึ่งซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผีกะ เพราะครอบครัวนี้มีการเช่นไหว้ผีกะทุกปี และไม่มีการคบหากับเพื่อนบ้านจะเก็บตัวเงียบและอยู่กันเฉพาะในครอบครัว

ชาวบ้านมีความเชื่อว่าผีกะติดต่อกันโดยเชื้อสาย อาจติดต่อได้โดยการกินข้าวร่วมกัน 7 ครั้ง ก็สามารถเป็นผีกะได้หรือคนที่เป้นผีกะไปแต่งงานกับคนอื่น คนนั้นก็สามารถสืบเชื้อสายเป็นผีกะได้

พิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีในชุมชน มีดังนี้

พิธีกรรมการเลี้ยงผี การเลี้ยงผีเกิดจากการที่เราเจ็บป่วยแล้วไม่สามารถหาสาเหตุได้ รักษาโดยการกินยาไม่หาย จึงหันหน้าไปปรึกษา หมอผี หมอขวัญ หมอดู เจ้าทรง หรือเจ้านาย เมื่อทราบสาเหตุแล้วว่าถูกผีชนิดใดทำร้าย จึงทำพิธีการเลี้ยงผีขึ้น

พิธีกรรมไหว้ผี การไหว้ผีมีอยู่ 2 ลักษณะ คือการไหว้ผีในเทศกาลต่าง ๆ และการไหว้ผีในกรณีที่บ้านบานหรือสัญญาอะไรไว้กับผี ซึ่งการไหว้ผีที่มีในหมู่บ้านหนองแฝก มีดังนี้

การไหว้ผีเจ้าที่ ในเทศกาลต่าง ๆ เจ้าบ้านจะเป็นผู้เชิญ หานานที่มีคาถาอาคมมาดำเนินพิธี โดยมีผู้มีความรู้จัดเตรียมเครื่องเช่นไหว้ และทำไม้จันทน์ท้าวทั้งสี่ หานานจะท่องบทสวดมนต์ตามตำรา โดยมีเจ้าของบ้านและญาติ ๆ เข้าร่วมพิธีกรรม ส่วนการไหว้ผีเจ้าที่ที่เกิดจากการบนบานนั้น ผู้บนบานจะเป็นผู้จัดเตรียมข้อเช่นไหว้ที่ตกลงกับผีไว้ จัดสำรับให้เรียบร้อยแล้วจุดธูปเทียน บอกกล่าวผีเจ้าที่ด้วยตนเองแล้วขอให้รูปเทียนหมดเป็นอันเสร็จพิธี

การไหว้ผีปู่ย่า จะมีการจัดไหว้โดยลูกหลานในตระกูล การไหว้ผีปู่ย่าเป็น การแสดงความเคารพต่อบรรพบุรุษ ซึ่งสิ่งสถิตอยู่ที่บ้านเก่าผี การไหว้ผีปู่ย่าจะมีขึ้นช่วงเดือน เก้าในตอนเช้า ยกเว้นวันพุธและวันพระ โดยลูกหลานจะเป็นผู้จัดนำเครื่องเซ่นไปไว้ที่บ้าน เก่าผี ผู้ที่อยู่บ้านเก่าผีจะเป็นผู้ดำเนินการประกอบพิธีกรรมบอกกล่าวผีปู่ย่าทั้งหมดเอง

การไหว้ผีเจ้าบ้านหรือผีเสื้อบ้าน เป็นพิธีที่จัดทำขึ้นที่บริเวณหอซุม ซึ่งเป็นหอผีประจำหมู่บ้าน เพื่อแสดงถึงความเคารพกตัญญูผู้ที่มีพระคุณ ซึ่งคอยให้ความคุ้มครอง รักษาสมาชิกภายในหมู่บ้านให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยมีผู้ประกอบพิธีกรรมคือผู้ที่มี ภาวอาคมมีความชำนาญเกี่ยวกับการไหว้ผีและดำเนินพิธีกรรมต่าง ๆ ได้ การจัดเตรียมของ เช่นไหว้ผีจะมีการช่วยกันจัดทำขึ้นโดยประชาชนในหมู่บ้านร่วมกันทำ ซึ่งเงินที่ใช้ในการจัด เตรียมของต่าง ๆ ได้มาจากการรวบรวมเงินจากชาวบ้าน มีการจัดเลี้ยงทั้งผีทั้งคนคือเมื่อผู้ ดำเนินพิธีกรรมทำพิธีบอกกล่าวผีแล้ว โดยสังเกตจากรูปเทียนที่ไหว้ถ้ารูปเทียนละลายหมด แล้ว แสดงว่าผีกินอิ่มแล้ว จึงเลี้ยงชาวบ้านที่มาเข้าร่วมพิธีด้วย สำหรับอาหารที่เหลือก็สามารถ นำไปรับประทานที่บ้านต่อได้

วิธีการควบคุมความประพฤติด้านต่าง ๆ ของคนโดยอาศัยความเชื่อเรื่องผี

เมื่อคนในชุมชนเกิดความเชื่อเกี่ยวกับผีแล้ว ก็จะเกิดความกลัวขึ้นมาจึงทำให้ความ เชื่อมีผลต่อการควบคุมความประพฤติของคนในชุมชน ดังนี้

การแนะนำในด้านการด้านสุขภาพอนามัย เช่น ความเชื่อเรื่องผีกะ ช่วยให้ชาวบ้าน มีความระมัดระวังในการบริโภคและรักษาสุขภาพอนามัยให้แข็งแรงอยู่เสมอ เพราะกลัวว่า คนในชุมชนจะมองว่าเป็นผีกะ หรือผีกระสือ ซึ่งกินแต่ของดิบ ๆ หรือถ้าร่างกายไม่แข็งแรง ก็อาจจะถูกผีกะเข้าสิงได้

การนำไปดูแนวปฏิบัติในด้านการประกอบอาชีพเกษตรกรรม เช่น ความเชื่อเรื่องผี เจ้าที่ ผีนา หรือผีขุนน้ำ มีผลอย่างมากสำหรับเกษตรกร เพราะเมื่อทำการเช่นไหว้ผีแล้ว ทำให้เกษตรกรเกิดความมั่นใจ เกิดความขยันขันแข็งทำงาน ส่งผลให้ผลผลิตอุดมสมบูรณ์ได้ และทำให้เกษตรกรรักพื้นที่ทำกิน สำนึกถึงบุญคุณที่ส่งผลให้ดำรงชีวิตอยู่ได้ตลอดมา

การอบรม สั่งสอนในด้านอุปนิสัย เช่น ผีเสื้อวัด ผีป่า ผีเจ้าที่ มีส่วนช่วยให้ชาวบ้าน มีอุปนิสัยที่ดีขึ้น คือ ไม่มีใครขโมยของวัด ไม่มีใครตัดไม้ทำลายป่า ไม่มีใครขโมยของของคนอื่น เมื่อชาวบ้านมีความเชื่อเรื่องผี จึงทำให้หมู่บ้านอยู่กันอย่างสงบสุข ประกอบอาชีพที่สุจริตไม่ เหาไรต์เอาเปรียบกัน มีแต่การพึ่งพาอาศัยกันเท่านั้น

ข้อกำหนด ข้อห้าม และข้อบังคับในด้านล่วงเกินทางเพศ เช่น ความเชื่อเรื่องผีปู้ย่า หรือผีบรรพบุรุษ ช่วยให้ลูกหลานอยู่ในกรอบจารีตประเพณี ไม่ประพฤติตัวไม่เหมาะสม หรือที่เรียกว่า ผิดผี ชาวบ้านที่มีความเชื่อเรื่องผีปู้ย่าจะสอนให้ลูกหลานรู้จักให้ความเคารพผี ปู้ย่าให้ความรักครอบครัว ประพฤติตัวให้ดีงามตามวัยอันควร เมื่อลูกหลานรักครอบครัว และกลัวผีปู้ย่า ลูกหลานก็จะมีความประพฤติเรียบร้อยไม่ออกนอกหล่นนอกทาง

วิถีประชาในด้านความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเช่นความเชื่อเรื่องผีปู้ย่า ผีบรรพบุรุษ หรือผีในตระกูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเครือญาติ ทำให้ลูกหลานและสมาชิกใน ครอบครัวปฏิบัติ ตัวดีต่อบรรพบุรุษ ให้ความเคารพนับถือ ไม่ลบหลู่ดูหมิ่น จึงส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์อันดี ภายในครอบครัว ชุมชน และขยายวงกว้างไปเรื่อย ๆ ภายในชุมชนจึงเกิดความสัมพันธ์อันดี ต่อกัน

การลงโทษ โดยการว่ากล่าว ตักเตือนในค่านิยมจารีตประเพณี เช่น ความเชื่อเรื่องผี เจ้าที่ ผีอารักษ์ ผีสองนาง เป็นความเชื่อที่ทำให้คนในชุมชนให้ความเคารพสถานที่ ไม่ดูหมิ่น หรือละเมิด เช่น ปัสสาวะในที่ที่เป็นทาง สำรวมกริยา หรือประพฤติตัวได้เหมาะสมกับ สถานที่ เป็นต้น

การควบคุมความประพฤติต่าง ๆ โดยอาศัยความเชื่อเรื่องผีนั้น ใช้ได้เฉพาะ ชาวบ้านที่มีความเชื่อเรื่องผีเท่านั้น ส่วนชาวบ้านคนอื่นที่ไม่มีความเชื่อก็จะไม่ลบหลู่หรือ ดูถูกคนที่มีความเชื่อแบบนั้น ดังนั้นก็แสดงว่าความเชื่อเรื่องผีมีส่วนควบคุมความประพฤติ ของคนในชุมชนได้ส่วนหนึ่ง

วิธีการที่ใช้ในการถ่ายทอดความเชื่อเรื่องผี

การถ่ายทอดเป็นกระบวนการทั้งทางตรงและทางอ้อมที่มนุษย์ในสังคมหนึ่งได้เรียนรู้ คุณค่า กฎเกณฑ์ระเบียบแบบแผนของกลุ่มหนึ่ง ๆ กำหนดขึ้นหรือวางไว้เพื่อเป็นแบบแผน ปฏิบัติต่อกัน เพื่อให้บุคคลได้พัฒนาบุคลิกภาพของตนเองซึ่งการถ่ายทอดอาจจะออกมาในรูป การใช้ตัวแทนในการถ่ายทอด ซึ่งประกอบด้วยตัวแทนการถ่ายทอด 6 กลุ่ม คือ

1. ครอบครัว จัดว่าเป็นสถาบันพื้นฐานของสังคมในการให้การอบรมป้อนนิสัย และ พัฒนาพฤติกรรมของเด็กเป็นอย่างดี ซึ่งการอบรมของครอบครัวทำได้ทั้งทางตรงและทางอ้อม เช่น ทางตรงก็เป็นการบอกสอนกันตรง ๆ ว่าอะไรดีไม่ดีหรือควรไม่ควร ส่วนการอบรม ทางอ้อม เป็นการอบรมไม่เป็นทางการ อาจเป็นการเลียนแบบหรือรับไปโดยไม่รู้ตัว

2. กลุ่มเพื่อน เป็นกลุ่มที่มีอิทธิพลต่อทัศนคติของวัยรุ่นเป็นอย่างมาก เพราะเด็กในวัยนี้มีความต้องการที่จะได้รับการยอมรับจากกลุ่มเพื่อนที่ตนเองเข้าร่วมอยู่ด้วย อาจมีการเลียนแบบท่าทาง พฤติกรรม หรือเครื่องแต่งกาย ที่บ่งบอกว่าเป็นพวกเดียวกัน

3. โรงเรียน เป็นเสมือนบ้านที่สองของเด็ก และมีอิทธิพลอย่างมากในการพัฒนาบุคลิกภาพรองจากครอบครัว แต่ในปัจจุบันเด็กสมัยใหม่จะใช้เวลายาวนานในโรงเรียนในการเรียนรู้ความคิดและแนววิชาการต่าง ๆ เพื่อความก้าวหน้าของชีวิต และเนื่องจากเด็กต้องศึกษาเล่าเรียนหลายปีในแต่ละระดับ ทำให้เด็กได้รับคุณค่าและความรู้บางอย่างทั้งแบบรู้ตัวและไม่รู้ตัว

4. กลุ่มอาชีพ ในสังคมมีกลุ่มอาชีพที่แตกต่างกันและแต่ละกลุ่มมีคุณลักษณะที่เฉพาะแตกต่างกันไป การถ่ายทอดหรือการขัดเกลาจึงอาจจะยากกว่าเด็กเพราะส่วนมากเป็นผู้ใหญ่ซึ่งแต่ละคนมีความคิดเป็นแบบฉบับของตนเองอยู่ในใจแล้ว

5. ตัวแทนทางศาสนา เป็นตัวแทนที่ถ่ายทอดคนหรือแนะแนวทางให้คนมีเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเพื่อเป้าหมายในการกระทำ ตัวแทนทางศาสนาได้แก่ ฆราวาส พุทธ นิกาย พุทธสงฆ์ ในบางสังคมอาจรวมถึงผู้อาวุโสที่เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

6. สื่อมวลชน มีหลายประเภท เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ภาพยนตร์ เป็นต้น ซึ่งมีส่วนในการถ่ายทอดแก่นมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่ความคิด ความเชื่อ แบบของความประพฤติ อิทธิพลของสื่อมวลชนนี้จะมีมากน้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลว่าได้รับอบรมเลี้ยงดูให้มีเหตุผล เจตคติ ต่อสิ่งที่ตนได้รับแตกต่างกันไป ข่าวสารที่ได้รับจึงมีทั้งการยอมรับหรือไม่ยอมรับหรือการวางเฉยไม่ว่าจะมีปฏิกิริยาแบบใดก็ตาม อย่างน้อยก็เป็นกระบวนการถ่ายทอดวัฒนธรรมของคนบางกลุ่ม และต้องการความรู้ของบุคคลอีกส่วนหนึ่ง

โดยสรุปแล้ว การถ่ายทอดเป็นกระบวนการที่มีรากฐานอยู่ที่วิถีชีวิตทางสังคม วัฒนธรรม ประเพณีของท้องถิ่น ซึ่งไม่ได้แยกแยะระหว่างการเรียนรู้กับชีวิต เป็นกระบวนการที่ช่วยให้บุคคลและชุมชนสามารถดำเนินชีวิตอยู่ได้ องค์ประกอบที่สำคัญ คือ การเรียนรู้ในวิถีชีวิตแบบพื้นบ้านการปฏิบัติตามอย่างรู้ การอบรมสั่งสอนในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เป็นอยู่จริงได้ ถูกปรับเปลี่ยนไปตามสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป การคมนาคมและการติดต่อที่สะดวกยิ่งขึ้น ทำให้วิธีการหลายอย่างในกระบวนการถ่ายทอดถูกปรับเปลี่ยนตามสภาพท้องถิ่นที่เป็นจริงของชาวบ้านในท้องถิ่น

กลไกที่มีผลต่อการถ่ายทอดความเชื่อเรื่องผีในชุมชน

กลไกด้านครอบครัว ครอบครัวจะทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ทั้งทางตรงและทางอ้อมให้กับสมาชิกในครอบครัวได้ประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันอยู่เป็นประจำ โดยถ่ายทอดความรู้พฤติกรรมให้กับสมาชิกในครอบครัวได้รับรู้และได้เห็น

กลไกที่เป็นผู้อาวุโส ผู้อาวุโสในชุมชนจะเป็นผู้รู้ ผู้ปฏิบัติมากด้วยประสบการณ์ บทบาทของผู้อาวุโส ก็คือ การปฏิบัติตัวเป็นแบบอย่างให้กับชุมชน แนะนำให้ปฏิบัติได้อย่างถูกต้องตามแบบอย่างเพื่อเกิดการเรียนรู้แล้วนำไปประพฤติปฏิบัติต่อไป

กลไกที่เป็นพระ พระสงฆ์ซึ่งจะทำหน้าที่สั่งสอนด้านจริยธรรมและพิธีการของพิธีกรรมต่าง ๆ โดยสั่งสอนให้เห็นคุณค่า ซึ่งจะใช้การเทศนาโดยนำเอาความเชื่อในทางพุทธประวัติ นิทานธรรมะต่าง ๆ มาสั่งสอน วัดจึงรวมคนในชุมชนใครที่ครอบครัวทำอะไรก็จะถ่ายทอดความรู้แก่กัน

กลไกที่เป็นผู้ชำนาญด้านต่าง ๆ ผู้ชำนาญต่าง ๆ เหล่านี้จะเป็นผู้ที่เสริมให้เกิดการเรียนรู้และสืบทอดกันมาผู้ชำนาญการก็เปรียบเสมือนครู เมื่อผู้เรียนได้เรียนแล้วก็จะทำตามครู แต่ผู้ชำนาญการจะเป็นผู้กำหนดหลักสูตร รูปแบบการถ่ายทอดเป็นของตนเอง ดังนั้นผู้ชำนาญการคือผู้ถ่ายทอดภูมิปัญญาของชุมชนที่มีอยู่ให้ชุมชนอื่นได้รับรู้

กลไกที่เป็นผู้นำ ผู้นำจะทำหน้าที่ให้เป็นไปตามวิถีการดำเนินการ โดยจะเป็นผู้เริ่มต้นในการกระทำ หรืออาจจะใช้วิธีการบอกกล่าวให้คนอื่นทำตามผู้นำก็สามารถสั่งให้ทำ หากไม่ทำผู้นำก็จะว่าให้กับผู้ที่ไม่ทำตาม ดังนั้นผู้นำมักจะสั่งให้ทำตามวัฒนธรรมเดิม

กลไกทางด้านเครือญาติ การทำบุญในงานประเพณีต่าง ๆ ที่หมุนเวียนกันเป็นเจ้าภาพย่อมมีเครือญาติไปช่วยเหลือกันในงานนั้น และการที่มีเครือญาติมาช่วยเหลือก็ทำให้เกิดการปฏิบัติตามในเรื่องต่าง ๆ และสืบทอดกันมาไม่สูญหาย

อภิปรายผล

การควบคุมทางสังคม ในการถ่ายทอดความเชื่อด้วยความต้องการที่หลากหลายของบุคคลในชุมชน ทำให้การอยู่ร่วมกันในชุมชนจำเป็นต้องมีการควบคุมเช่นเดียวกับการถ่ายทอดด้านความเชื่อเรื่องผี ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดหรือจัดเกล้าโดยบุคคลที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดนั้น จะต้องใช้วิธีการและกลไกให้เหมาะสมสอดคล้องต่อสถานการณ์ของสังคม และชอบด้วยกฎหมายบ้านเมือง กฎศีลธรรมมนุษยธรรมเป็นต้น การควบคุมทางสังคมนั้น อาจอยู่ในลักษณะที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการตามแต่ความเหมาะสมกับสถานการณ์นั้น ๆ

ขณะเดียวกันจารีตประเพณี ก็เป็นข้อกำหนดเกี่ยวกับการปฏิบัติของบุคคลให้มีการประพฤติปฏิบัติตามกรอบของจารีตประเพณี ซึ่งหากฝ่าฝืนจะได้รับการดำเนินคดีหรือการตักเตือนของชนในสังคม อาทิ การที่ไม่ปฏิบัติตามพิธีกรรมของชุมชนโดยเฉพาะพิธีกรรมของส่วนรวมจะได้รับการตักเตือนจากชุมชน ขณะเดียวกันในการปฏิบัติต่าง ๆ ทางพิธีกรรมนั้น ต้องอยู่ภายใต้ความชอบธรรมทั้งทางศีลธรรมและกฎหมาย ทั้งนี้ได้กำหนดในรูปแบบของธรรมเนียมปฏิบัติ และจารีตต่าง ๆ เพื่อให้การถ่ายทอดด้านความเชื่อเรื่องผีอยู่ภายใต้การปฏิบัติ เพื่อความสงบสุขของการอยู่ร่วมกันในชุมชนนั่นเอง

การควบคุมเป็นกระบวนการที่เกิดจากการวางแผนในการสั่งสอน อบรม ชักจูง หรือบังคับให้บุคคลปฏิบัติตามประเพณี และคุณค่าของชีวิตของกลุ่มคนหรือสังคม ซึ่งทุกสังคมจำเป็นต้องมีการควบคุมทางสังคมเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย และการมีระเบียบเรียบร้อยจะเกิดขึ้นได้ก็ โดยที่สมาชิกในสังคมปฏิบัติตามข้อบังคับของสังคม ซึ่งถ้าทุกคนปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาท หรือสถานภาพแล้ว ความเป็นระเบียบในสังคมย่อมจะเกิดขึ้น และในการวิจัยครั้งนี้เห็นว่า การควบคุมทางสังคมนั้นเป็นกระบวนการทั้งปวงที่ทำให้กลุ่มชน หรือสังคมยอมรับและปฏิบัติตาม ดังความคาดหมายของสมาชิกในสังคม ซึ่งระเบียบของสังคมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมานอกเหนือจากสภาพธรรมชาติ และวิธีการควบคุมนั้นทำเพื่อส่วนรวมไม่ได้ทำเพื่อใครคนใดคนหนึ่ง ย่อมมีคนบางคนที่ไม่ยอมรับและฝ่าฝืน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ พัทยา สายหู (2538, หน้า 134) อธิบายว่า ระเบียบของสังคมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมานอกเหนือสภาพธรรมชาติและมักจะฝืนกับความพอใจในธรรมชาติของตัวบุคคลตามปกติ เพราะระเบียบของสังคมนั้นหวังผลให้เกิดแก่ส่วนรวมที่ต้องอยู่ร่วมกันก่อนที่จะตามใจความต้องการประโยชน์ส่วนตัวของบุคคล

กฎหมายมีความจำเป็นเป็นอย่างยิ่ง โดยเฉพาะสังคมที่มีความซับซ้อน และมีความขัดแย้งเกิดขึ้นภายในชุมชน ย่อมเป็นการยากที่จะจัดการกับปัญหาหากยังใช้กฎจารีตอยู่ กฎหมายสามารถเปลี่ยนแปลงให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ ๆ ได้ และสามารถบังคับใช้กับทุกคนในสังคมโดยไม่มีการยกเว้น มีลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน สามารถควบคุมพฤติกรรมของคน ให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขได้

ข้อห้ามเป็นวิธีการควบคุมความประพฤติของคนในชุมชนอีกวิธีหนึ่ง แต่เป็นการควบคุมที่ไม่เป็นทางการเป็นสิ่งที่คนในชุมชนยึดถือ เพื่อไม่ให้ละเมิดต่อสิ่งต่าง ๆ ที่ชุมชนกำหนดไว้ โดยมีระบบคุณค่าทางศาสนา วัฒนธรรม จารีตประเพณี ฯลฯ ทำหน้าที่เป็นข้อห้ามในสังคม ถ้าคนในสังคมไม่ปฏิบัติตามข้อห้ามนั้น ก็จะถูกลงโทษ โดยการถูกตำหนิ และส่งผลทำให้คนที่กระทำผิดข้อห้ามไม่เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน

วิถีชาวบ้าน เป็นวิธีการควบคุมความพฤติกรรมที่ไม่เป็นทางการของชาวบ้าน เป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่มีการยึดถือเป็นนิสัยประจำ ไม่มีการบังคับให้ปฏิบัติตาม ขึ้นอยู่กับความพอใจและความยินยอมในการปฏิบัติแม้วิถีชาวบ้านจะเป็นบรรทัดฐานทางสังคมที่มีความสำคัญน้อย แต่มีประโยชน์มากสำหรับการอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมาก เช่น คนในชุมชนที่ต้องมีวิถีชีวิตในการดำเนินชีวิตหลากหลายรูปแบบ

วินัยจรรยา กฎศีลธรรม จารีต เป็นวิธีการควบคุมความประพฤติของคน ที่คนในชุมชนได้สร้างขึ้นมา โดยทั่ว ๆ ไป เมื่อมีการฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตาม มักจะได้รับการตักเตือน การปฏิบัติเป็นการเน้นความถูกต้อง เป็นการห้ามการกระทำบางอย่างที่สังคมไม่เห็นด้วย ซึ่งการห้ามต่าง ๆ ในชุมชนแต่ละแห่งมีความแตกต่างกัน เพราะมีคุณค่าที่ยึดถือแตกต่างกัน จึงเป็นเรื่องของแต่ละสังคมที่จะปฏิบัติ ให้เหมาะสมกับสภาพความเป็นอยู่ของสังคมนั้น ๆ

ผู้วิจัยคิดว่า กระบวนการสร้างการยอมรับ และการเรียนรู้ระเบียบของสังคมในวิถีทางวัฒนธรรม เป็นบรรทัดฐานและค่านิยมที่ถูกถ่ายทอด โดยการทำให้กลายเป็น "ความสำนึก" ซึ่งก็หมายความว่า ต้องทำให้เกิดความเชื่อ ค่านิยม วัฒนธรรม ในตัวบุคคล โดยใช้บุคคลในสังคมเป็นกลไกที่นำไปสู่การยอมรับต่อกฎเกณฑ์ที่สังคมได้กำหนดไว้

การควบคุมทางสังคมที่กล่าวมา สอดคล้องกับลักษณะของการควบคุมทางสังคมของ จูรี ขยัน (2543, หน้า 12-15) ที่กล่าวไว้ว่า การควบคุมทางสังคมเป็นการทำให้สมาชิกของกลุ่มของสังคมได้ประพฤติปฏิบัติในทางที่ถูกต้องตามที่สังคมนั้นได้วางไว้ การควบคุมทางสังคมอาจจะไม่ประสบความสำเร็จ เพราะบางที่คนในสังคมได้มีการละเมิดบรรทัดฐานทางสังคมที่วางเอาไว้ พฤติกรรมของคนทีละเมื่อนั้นก็จะส่งผลทำให้เกิดปัญหาขึ้นในสังคม แต่สังคมย่อมมีวิธีการจัดการ เพื่อช่วยสร้างและดำรงไว้ซึ่งกฎระเบียบที่ถูกต้องของสังคม เมื่อวิธีการต่าง ๆ ที่สังคมใช้แล้วได้ผลตามความต้องการแล้ว สังคมก็จะสืบทอดวิธีการที่ดีงามเหล่านั้นต่อไปจากอดีตจนถึงปัจจุบัน

การใช้ความเชื่อเรื่องผีในการควบคุมทางสังคม สังคมมนุษย์ทุกแห่งล้วนแต่มีระบบความเชื่อ ตามธรรมชาติของมนุษย์ที่รู้จักคิด รู้จักตั้งคำถามต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ และความพยายามในการหาคำตอบเพื่ออธิบาย และจากความสงสัยเกี่ยวกับเรื่องการเกิดการตาย ทำให้เกิดความเชื่อในเรื่องขวิญญูณ และความเชื่อเรื่องวิญญูณได้ถูกต้องยิ่งมากขึ้น จากการที่มนุษย์มีการฝัน ความเชื่อในเรื่องจิตวิญญูณว่า มีอำนาจนี้เองทำให้มนุษย์มีการเช่นสรวงบูชา และประพฤติปฏิบัติตามกฎครลองของสังคม ทำให้เกิดการยอมรับนับถือในเรื่อง ผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อนั้นมีการเปลี่ยนแปลงผสมผสานตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนไปของ

สังคม เช่น การเริ่มวิวัฒนาการผสมผสานระหว่างผี พุทธ พราหมณ์ ความเชื่อทำหน้าที่ในการให้คำอธิบายคำถามเกี่ยวกับตนเองและสังคมของมนุษย์ ความเชื่อช่วยสนับสนุนสถาบันพื้นฐานของสังคม เช่น ครอบครัว เศรษฐกิจ ช่วยให้เกิดพลังใจในภาพวิกฤติการณ์ ต่าง ๆ เป็นการกล่าวถึงองค์ประกอบของความเชื่อ ของ ฉลาดชาย รมิตานนท์ ท่านได้กล่าวไว้

ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผี เป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งที่คนในสังคมได้สร้างขึ้นมาเพื่อเป็นตัวควบคุมความประพฤติของคนในชุมชน การที่คนในชุมชนจะถูกควบคุมพฤติกรรมได้นั้น ต้องเกิดความเชื่อเรื่องผีที่ฝังลึกในใจเสียก่อน ความเชื่อเรื่องผียังมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงความประพฤติและพฤติกรรมของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะระบบความสัมพันธ์ที่เป็นอยู่ในชีวิตประจำวันนั้นสิ่งนอกเหนือธรรมชาติเป็นที่พึ่งทางใจได้เป็นอย่างดี

ผู้วิจัย คิดว่า การที่คนในชุมชนมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผี อาจเป็นเพราะสาเหตุหลายประการ เช่น มีความผูกพันกับเรื่องผีมาโดยกำเนิด ได้รู้ได้เห็น และได้ปฏิบัติจริงจนเกิดเป็นความเชื่อ หรืออาจจะเกิดความกดดันทางเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง หรือเกิดความเจ็บป่วยแล้วการรักษาทางการแพทย์ไม่ได้ผล เป็นต้น เหตุผลเหล่านี้อาจทำให้ผู้คนหันมาพึ่งสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้ดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมต่อไปได้ ดังแนวคิดของ วิรัช และนิภาวรรณ วิรัชนิภาวรรณ อ้างไว้ใน เรื่องการเข้าทรงและร่างทรง (2533, หน้า 7) พูดถึงเหตุที่คนเข้ามาพึ่งการเข้าทรง เพราะ ความเชื่อของมนุษย์ที่ผูกพันกับสิ่งเหนือธรรมชาติ ความกดดันด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ความล้มเหลวของการให้บริการทางวิทยาศาสตร์แก่ประชาชน ศาสนาไม่อาจเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจของประชาชนได้เพียงพอ

ความเชื่อเรื่องผีสามารถควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมได้ เพราะความเชื่อมีประโยชน์ต่อบุคคลที่เชื่อได้ ดังประโยชน์ของความเชื่อที่ สมิทธ์ สระอุบล อ้างไว้ (2534, หน้า 58-59) ได้แก่ ความเชื่อทำให้เกิดความมั่นใจ คือ เวลาไปพึ่งพายามเจ็บป่วยแล้วหายจากอาการเจ็บนั้น หรือความเชื่อทำให้เกิดพลังในการทำงาน คือ เวลาทำการเกษตรแล้วมีการเลี้ยงผี จะทำให้มีผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ ความเชื่อยังทำให้เกิดฤทธิ์ทางใจ คือ เวลาขึ้นบ้านใหม่จะมีการเลี้ยงผีหอผีเอือน เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ผู้อยู่อาศัย เจ้าของบ้านก็จะเกิดความสุขสบายใจเพราะมีผีหอผีเอือนคอยปกป้องรักษาคนที่อยู่ในบ้านนั้น จากเหตุผลที่กล่าวมาทำให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องผีมีประโยชน์ต่อบุคคลเป็นอย่างมาก สิ่งใดที่มีประโยชน์คนในสังคมก็เกิดการยอมรับเมื่อคนเกิดความเชื่อเรื่องผีก็จะถูกควบคุมพฤติกรรมทางสังคมไปด้วย

มิติทางการศึกษา การถ่ายทอดความเชื่อโดยมีกลไกเป็นเครื่องมือในการควบคุมสังคมเป็นที่แพร่หลาย เพราะบรรทัดฐานทางสังคมได้กำหนดไว้โดยสมาชิกเดิมของกลุ่ม และ

เป็นสิ่งที่เห็นพ้องต้องกันระหว่างสมาชิกซึ่งได้รับการถ่ายทอดด้านความเชื่อมาก่อน จะอบรมสั่งสอนสมาชิกใหม่ที่ต้องการเป็นสมาชิกของกลุ่มนั้น โดยจะถูกสมาชิกเก่าควบคุมพฤติกรรมจนได้รับการยอมรับเข้าสู่กลุ่มเงื่อนไขที่ทำให้การถ่ายทอดคนในสังคมจะเกิดความเชื่อมากขึ้นเพียงใดขึ้นอยู่กับกลไกที่ใช้ในการถ่ายทอดนั้น การถ่ายทอดความเชื่อมีบทบาทอย่างมากและจำเป็นต้องมีตัวแทนของสังคม ที่จะทำหน้าที่เป็นผู้ให้การถ่ายทอดบุคลิกภาพของสมาชิก อันประกอบด้วยตัวแทนการถ่ายทอดความเชื่อ 6 กลุ่ม ซึ่งตรงกับแนวคิดของ สุพัตรา สุภาพ เกี่ยวกับตัวแทนในการถ่ายทอด คือ ครอบครัว กลุ่มเพื่อน โรงเรียน กลุ่มอาชีพ ตัวแทนทางศาสนา และสื่อมวลชน ซึ่งตัวแทนเหล่านี้มีส่วนสำคัญในการหล่อหลอมบุคลิกภาพของบุคคลตามที่สังคมต้องการเพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมต่อไป

ชาวบ้านมีความฉลาดในการสั่งสอนลูกหลานโดยมีวิธีการหรือกลไกในการถ่ายทอด เช่นความเชื่อเรื่องผี เป็นข้อห้ามที่เกี่ยวกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ พบว่าผู้ที่มีบทบาทในการถ่ายทอดความเชื่อนี้ก็คือ ผู้ที่เป็น พ่อแม่ ญาติพี่น้อง โดยบุคคลดังกล่าวมีวิธีการถ่ายทอด คือสอนโดยตรงให้การพาสั่งสอนของผู้ใหญ่ ไม่ประพฤติดื้อดื้อรั้น ขณะเดียวกันก็ยกตัวอย่างประกอบเพื่อให้เกิดความเข้าใจมากยิ่งขึ้น และใช้พิธีกรรมเป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดความเชื่อ โดยผู้ที่ได้รับการถ่ายทอดเกิดการเรียนรู้ได้อย่างรวดเร็ว เกิดความเข้าใจและจดจำได้แม่นยำ เพราะตนได้ประสบพบเห็นและสัมผัสด้วยตนเองย่อมทำให้เกิดความเชื่อถือในความเชื่อนั้น เช่น การพาไปทำนาด้วย และก่อนทำนาก็จะมีการเลี้ยงผีนา ลูกถูกซึมซับความเชื่อโดยวิธีการถ่ายทอดจากผู้นำครอบครัว บางครั้งผู้เป็นพ่อจะให้วิธีการต่าง ๆ ในการควบคุมความประพฤติของลูกโดยการบอกกล่าว ตักเตือน การห้าม ขี้แฉะและให้คำอธิบาย โดยการยกตัวอย่างเรื่องผีประกอบเพื่อให้เกิดความกลัวจะได้ไม่กล้าละเมิดความเชื่อนั้น เป็นการกระทำที่ทำให้ลูกหลานเห็นความสำคัญว่า วิถีชีวิตของคนในชุมชนต้องพึงพิงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนั้นต้องมีความเชื่อถือผีต่าง ๆ ด้วย

วิธีถ่ายทอดความเชื่อ ด้านความสัมพันธ์ทางสังคม มีวิธีการหลายรูปแบบ เช่น การบอกกล่าว การอบรม สั่งสอน สั่งห้าม การใช้สุภาษิต เป็นต้น เป็นวิธีการที่สอนให้ลูกหลานในชุมชนไม่ให้ประพฤติปฏิบัติ โดยมีบุคคลในครอบครัว พ่อแม่ ผู้อาวุโส เพื่อน กิจกรรมประเพณี และศีลธรรม เข้ามาเป็นกลไกในการถ่ายทอดความเชื่อด้านความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับผี เช่น ความเชื่อเรื่องผีป่วน ซึ่งถ่ายทอดโดยใช้สุภาษิต มาสอนพร้อมยกตัวอย่างเปรียบเทียบ ให้ลูกหลานเห็นแบบอย่างที่ดี จะได้นำไปใช้ปฏิบัติได้ถูกต้อง เพื่อสังคมจะได้สงบสุข และดำเนินชีวิตได้เหมาะสมตามที่สังคมนั้นต้องการ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. ด้านการพัฒนา การพัฒนาสิ่งต่าง ๆ ต้องคำนึงถึง วัฒนธรรมระบบความเชื่อของชุมชนเป็นสำคัญ เพื่อจะได้นำไปใช้ในการดำเนินการวางแผนทำงานได้อย่างเหมาะสม มีประสิทธิภาพ และบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ต้องการได้ง่าย และที่สำคัญ คือ จะต้องไม่เป็นการละเมิดสิทธิของคนในชุมชนด้วย

2. ด้านการเรียนการสอน ควรจัดให้มีหลักสูตรที่เกี่ยวกับวิธีการที่ใช้ในการถ่ายทอดด้านความเชื่อในบทเรียนด้วย เพื่อจะได้สอนให้มีการควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของเด็กนักเรียนในขณะกำลังเรียน โดยการเน้นให้นักเรียนเห็นคุณค่าของความเชื่อและการนำไปปฏิบัติ ซึ่งความเชื่อที่ใช้เรียนนั้นต้องสอดคล้องกับสถานการณ์เปลี่ยนแปลงของสังคมในปัจจุบัน โดยการเชิญให้ผู้มีความรู้ใน ชุมชนมาเป็นผู้ถ่ายทอด มีการคิดร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ มีการสร้างและการปลูกฝังความภาคภูมิใจ ในองค์ความรู้ทางด้านวัฒนธรรมความเชื่อ ให้นักเรียนเกิดความรัก และหวงแหนของที่มีค่าในชุมชนของตนเอง

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ในการศึกษาครั้งต่อไป ควรจะเป็นการศึกษาที่เน้นข้อมูลในเชิงเปรียบเทียบ เลือกการศึกษาเป็นสองชุมชน เช่น การควบคุมความเชื่อของคนล้านนาและคนอีสาน เป็นต้น

2. ในปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงของสังคมมีการเคลื่อนไหวอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นวัฒนธรรมด้านความเชื่อย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย ควรจะมีการศึกษาในเรื่องระบบความเชื่อที่ยังคงอยู่ในสังคมปัจจุบันว่าคงอยู่ได้อย่างไร และตอบสนองความต้องการของสังคมได้อย่างไร